

de wijkpastores. Wanneer hun voorbeeld tot navolging leidt, kan er een presentationistisch *praktijkparadigma* ontstaan als basis voor een vernieuwd pastoraat. Ik gun Baart van harte dat zijn sympathieke boek hiertoe bijdraagt! Maar de kans hierop zou, naar ik meen, groter zijn geweest bij een minder breed uitgesponnen sociaal-wetenschappelijk vertoog.

Literatuur

Kamphuis, M. et al. (1951). *Helpen als ambacht*. Baarn: Bosch & Keuning.
Strien, P.J. van (1986). *Praktijk als wetenschap; methodologie van het sociaal wetenschappelijk handelen*. Assen: Van Gorcum.

Een methode van de presentie

Hans Verbraeck

In zijn opstel over de studie van Andries Baart concludeert Adri Smaling over het type onderzoek: 'Exemplarisch handelingsonderzoek en responsief evaluatieonderzoek geven meer gewicht aan zowel participerende observatie door de onderzoeker als participatie van de onderzochte, zodat woorden en daden van pastores en anderen nog beter aan elkaar gekoppeld kunnen worden als Baart al heeft gedaan'. Als stadsetnograaf in hart en nieren is mij door de redactie van KWALON gevraagd wat participerende observatie voor meerwaarde had kunnen bieden om woorden en daden van pastores en anderen nog beter aan elkaar te kunnen koppelen dan Baart al heeft gedaan.

Ik zal proberen deze vraag in dit opstel te beantwoorden, maar ik moet bekennen dat ik enige moeite heb met die opdracht, want wat is *Een theorie van de presentie* een geweldig boek geworden! En ook zo lekker dik! Dertien onderzoeken die gedurende tien jaar door Baart en zijn collega's zijn uitgevoerd, leveren uiteindelijk een nieuwe theorie op, een theorie van de presentie. Pastores moeten vooral present zijn en zich niet zozeer bezighouden met professionele sociale interventies, stelt Baart in zijn studie. In een notendop: wanneer een pastor kinderen van een cokebasende moeder vaak in de zandbak in een wijk aantreft, hij hen met regelmaat uitnodigt om boterhammen met kaas te komen eten, hen af en toe mandarijntjes en warme kleren toeschuift, probeert met mama in contact te komen en eens bij de burens van het gezin op theevisite gaat. De pastor is zowel de boeter van en hoofdrolspeler in een informeel sociaal vangnet in het werkgebied. Hij of zij moet niet gaan interveniëren zoals professionele hulpverleners dat doen. Een pastor bestookt de cokebasende

moeder dus niet met DSM-IV en ASI® – internationaal gestandaardiseerde diagnostische protocollen om te kijken in hoeverre een patiënt de weg kwijt is of hoeveel alcohol en drugs een cliënt heeft gesnoept – laat haar vervolgens niet opnemen in een detoxificatie- of psychiatrische kliniek en stuurt de kinderen niet met een rechterlijke machtiging naar een tehuis. Het boek van Baart kan daarom een extatische relativering voor iedere professionele zorgverlener in Nederland zijn. Er bestaat klaarblijkelijk nog steeds een andere manier van hulpverleners dan het invullen van ellenlange intakeformulieren, het regelmatig updaten van niet-transparante *case load* protocollen, (tussentijdse) evaluaties en al het andere oeverloze interventiegenuezel. De studie is ook verplichte kost voor de opperpastor in dit land: mijnheer Balkenende, wanneer u weer eens geen aanspraak hebt op het schellinkje van de golfkar van een collegaregeringsleider, neem dan de studie van Baart ter hand en gaat u zich vervolgens diep, maar werkelijk héél diep schamen voordat u het waagt uw volgende miljoenennota te componeren.

Enfin, om tot de theorie van de presentie te komen, hebben Baart en collega's naast bestaande studies een heleboel eigen data verzameld, vooral in het werkgebied van pastor Bas en pastor Anne in twee Utrechtse buurten rond het oude stadscentrum. Zoals wel vaker zit de ene buurt duidelijk in de lift: bovenmodale tweeverdieners kopen er een huis en verdringen daarmee het vorige cohort naar aanpalende hoogbouwwijken. De andere buurt vertoont echter nog steeds de grimmige karakteristieken van een grootstedse achterstandswijk met junkies en notoire dronkelappen, RIAGG- en Blijf van m'n Lijf-clënten, jonge Marokkanen op van die kutscootertjes en opvallend veel mannen die maar steeds aan hun auto sleutelen en dat de komende jaren ook uitgebreid kunnen blijven doen omdat zij in de bak 'onbemiddelbaar' van het Arbeidsbureau staan. De verzamelde onderzoeksgegevens van Baart en collega's zijn van een zodanige omvang dat het Oude Testament in vergelijking daarmee gereduceerd wordt tot een spannend kort verhaal. Deze bulk aan onderzoeksgegevens is vervolgens op een zeer consciëntieuze manier geanalyseerd, vaak met behulp met gespecialiseerde software. Wellicht dat ik de kleine lettertjes in de gebruiksaanwijzingen voor deze software niet goed heb gelezen, maar wanneer schaar en lijmpot terzijde worden geschoven en transcripties van interviews en dagboeknotities door middel van deze software worden gecodeerd, gesubcodeerd en onderling verbonden, neemt zelfs een analysedocument van een luttel aantal interviews al een oudtestamentische omvang aan, terwijl Baart en collega's er ruim honderdvijftig op deze wijze hebben geanalyseerd. Zij hebben voor het onderzoek waarschijnlijk tienduizenden pagina's ruwe en geanalyseerde onderzoeksgegevens moeten lezen. Wat een monnikenwerk, maar nogmaals, wat een prachtige studie.

Ter zake. Zouden met vele honderden pagina's participerende observatieverslagen woorden en daden van pastores en anderen nog beter aan elkaar gekoppeld kunnen worden dan Baart al heeft gedaan? Natuurlijk. En de 270 pagina's dagboeknotities van beide pastores dan, zijn dat dan geen veldnotities? Hoe waardevol de dagboeknotities van beide pastores ook voor de studie van Baart zijn geweest, het zijn natuurlijk geen veldnotities van een participerend observerend veldwerker. Daarmee zijn de dagboeknotities vrijwel waardeloos om onderzoeksgegevens te kunnen trianguleren. In deel III van zijn studie, 'Van exposure naar presentie', beschrijft Baart het proces dat een pastor meemaakt vanaf het moment dat hij of zij in een nieuw werkgebied komt. De term exposure ken ik alleen uit de fotografie, maar de pastor maakt dan ook kiekjes van de buurt, probeert die daarna te ordenen en te duiden, om vervolgens te beginnen met het boeten van een informeel sociaal vangnet. Op dat moment is de pastor volgens Baart 'present' en hij beschrijft dit proces in theologische termen als een bekering. Celibaat of niet, in cultureel antropologische termen lijkt dit meer op een zeer doelgerichte manoeuvre om zo snel mogelijk in het huwelijk te treden met een van de nakomelingen van het stamhoofd van de onderzochte groep. Met presente pastores of verliefde cultureel antropologen is het slecht participerend observeren, omdat zij iets anders aan hun hoofd hebben dan het bewaren van de noodzakelijke professionele distantie.

Maar de woorden en daden van pastores en anderen worden toch aan elkaar gekoppeld door het receptieonderzoek dat ook is uitgevoerd, kan een andere tegenwerping van Baart zijn. Dat klopt, maar mijns inziens niet voldoende. In het receptieonderzoek zijn 42 bewoners uit de wijken uitgebreid geïnterviewd. De interviews zijn afgenomen door de journaliste Christa Carbo en zij heeft zich zeer consciëntieus van haar taak gekweten. De interviewverslagen, die uitgebreid geciteerd worden in deel IV hoofdstuk 4 van de studie, getuigen van grote klasse. Maar het zijn interviewverslagen, de beschrijving van de wijk en haar bewoners blijft in haar verslagen beperkt tot, overigens zeer puntige, *couleur locale*. Dat valt Carbo niet te verwijten, haar opdracht was immers om buurtbewoners te interviewen en niet participerend te gaan observeren in de wijk. Maar in interviews wordt verslag gedaan van de vertelde werkelijkheid, niet van de zo volledig mogelijke werkelijkheid. Net als in de interviews met de pastores is het theoretisch mogelijk dat de werkelijkheid rooskleuriger dan wel grimmiger wordt voorgesteld dan die daadwerkelijk is. Theoretisch is het mogelijk dat de respondent zich, nadat Carbo de deur achter zich dicht heeft geslagen, gillend van de pret op de knieën slaat om wat hij de interviewer op de mouw heeft gespeld en vervolgens overgaat tot de orde van de dag. En de orde van de dag is voor een enkele respondent een heleboel waar God en Allah niet blij mee zullen zijn, terwijl de meeste respondenten weer hun best gaan doen om toch

door de mazen te glippen van het vangnet dat de pastor heeft vervaardigd. Om woorden en daden van pastores en anderen nog beter aan elkaar te kunnen koppelen en de buurt en de bewoners in kaart te brengen, zouden onderzoekers zich enkele malen gedurende de tien jaar in de wijk hebben moeten vestigen. Ik ben ervan overtuigd dat de studie van Baart en collega's dan nóg beter zou zijn geworden. Wat dat allemaal kost, hoor ik Baart al mopperen, de bezuinigingswoede van de opperpastor indachtig. Zet participerende observatie als onderzoekstechniek direct in uw curriculum, zou ik hem willen aanraden. Kennismaking met de onderkant van de Nederlandse samenleving lijkt mij een verplicht onderdeel voor theologiestudenten. Een naam voor het nieuwe studieonderdeel: methodemodul 'van de exposure naar de presentie'. Aantal studiepunten: niet meer dan 16, de studenten moeten immers hun data gaan analyseren voordat presentie of verliefdheid toeslaat. Voor de hoogvliegers kan het vervolgmodule 'de methode van de presentie' worden aangeboden. U begrijpt inmiddels, ik heb het niet zo op de opperpastor, maar pastores van het kaliber Bas en Anne kunnen er, wat mij betreft, niet genoeg rondlopen.

Kanttekeningen bij A. Baart: *Een theorie van de presentie*

G. van Tillo

Het kost enige moeite om zicht te krijgen op dit werk, zeker als het erom gaat iets te zeggen over de methodische kant van het onderzoek en daarmee van de wetenschappelijke waarde van de gepresenteerde theorie. Dat komt omdat deze theorie niet afgeleid is uit één samenhangend onderzoek, maar teruggaat op 13 deelprojecten, waarvan er vier tot het vooronderzoek behoren en nog eens vier meer theoretisch literatuuronderzoek betreffen. Dit betekent dat bij de ondernomen poging om tot theorievorming te komen, teruggeslagen wordt op zes empirische projecten, gericht op het onderzoek van het pastoraat in achterstandswijken. Bij elk van deze empirische projecten gaat het overigens slechts om kleine tot zeer kleine steekproeven. Om hiervan een indruk te geven, ging het daarbij respectievelijk om onderzoek naar het beroepsmatig handelen van twee buurtpastores (1), vier buurtpastores (2), onderzoek op vijf locaties (3), theoretisch onderzoek (4) gecombineerd met zes casestudies (5) en twee onderzoeken naar de aard van het pastoraat op de locatie Utrecht (6). Hierbij werden voornamelijk kwalitatieve methoden gebruikt, zoals inhouds-